

STATEN, DEMOKRATIEN OCH JÄMLIKHETEN

Av professor ALF NYMAN, Lund

RIKTADE man till Benedetto Croce, den italienska filosofiens store åldring, den påflugna frågan: *Vad* är Staten? Fågel eller fisk? — så erhöle man antagligen till svar: För så vitt jag kan upptäcka — ingenting annat än en rad gagneliga handlingar, utförda av en grupp personer eller medlemmar inom en grupp! I varje fall är detta det besked man erhåller i hans senaste bok »Politics and Morals» (London, George Allen & Unwin LTD, 1946), översatt till sober och lättflytande engelska av Salvatore Castiglione.

Redan av denna i första ögonblicket kanske överraskande definition förstår man, att den italienske tänkaren på förhand avböjer alla försök att tilldela staten rang, heder och värdighet av ett slags »högre» väsen, levande sitt eget liv över eller vid sidan av statsmedborgarnas dagliga handel ochandel. Staten är för honom varken en personlighet av s. k. högre ordning eller en »substans». Ett sådant sätt att förtingliga staten ogillar han tvärtom på det livligaste som ett begreppsligt underslev. Statens idé, anmärker han, är dessvärre utsatt för detta slags fuffens alldeles som andra abstraktioner sådana som Sanning, Godhet och Skönhet, överkapitaliserade och upphängda likt klara stjärnor i det blå. Gentemot all äldre hegeliansk statsförgudning och gentemot dem, som »falla i extas inför Statens sublimes bild» och fråssa i ett »dionysiskt delirium över Staten eller riksstyelsen», framhåller han som ett nervlugnande medel det mycket prosaiska sakförhållandet, att staten i första hand ingenting annat är än »en elementär och snäv form för det praktiska livet» — låt vara att ur denna form andra och högre livsformer, t. ex. de moraliska, sedan kunna framspira. Ja, redan ordet »stat» förekommer honom som en paradoxal benämning, så till vida som det insmusslar föreställningen om något *statiskt*, oföränderligt, hos

det politiska livet. Det leder den oförtänksamme tvärt på villospår. Ty i likhet med allt annat liv är även det politiska till sin natur dynamiskt — eller som Croce hellre säger: det är i andlig måtto »dialektiskt», d. v. s. dräktigt med motsatser.

Detta hans »dynamiska» statsbegrepp, som i staten allenast ser »ett stort antal på varandra följande handlingar» (a great number of successive actions), är visserligen, det medger Croce själv, ett jämförelsevis svårtillgängligt begrepp och ej alldeles lätt att fasthålla. Det hotar att rinna bort mellan fingrarna på oss. Icke desto mindre är det möjligt att komma det bättre in på livet genom att gemensamt med Croce först överväga frågorna om kraftens (eller maktens) natur och om statens förmodade ursprung.

Då är först det att märka, att vi ej få begränsa maktbegreppet på det grova och ytliga sätt, som vanligen sker. Med *makt* förstår man då sådana handgripligheter som att fatta en karl i nacken, binda honom och slå honom till marken. Det är lymnlarnas maktbegrepp, och vid det är det närmast genant att bli stående! Nej, begreppet måste tvärtom vidgas därefter, att det omfattar alla möjliga former av mänsklig och andlig makt: intelligens och insikt ej mindre än armstyrka, förutseende och klokhets ej mindre än djärvhet, ädelmod ej mindre än stränghet, sinnelagets renhet ej mindre än illfundighet eller rent av illvilja, o. s. v. Denna Croces vidgning och rening av maktbegreppet kunde föra en svensk läsares tankar raka vägen till Thomas Thorilds: »Denn Graden einer Macht ist alles», och till Hans Larssons rikt facetterade maktskala, omspännande även sådana skirare former av makt som övertygelsemakt, troskraft, samvetsmakt, lagmakt och idékraft. Därmed utjämnas spänningen mellan de båda polerna Makt och Ande, och en för förstälsten hindern »dualism» avlägsnas ur tänkandet.

Hur som helst. Så vidfammande utfaller i alla händelser Benedetto Croces definition av begreppet makt, och detta får följderna även för frågan om statens ursprung liksom för upplossandet av det beryktade gamla dilemmat, huruvida den statliga sammanlevnadens form vore grundad på makt (våld) eller på ömsesidigt fördrag (mutual consent) och vilketdera som härvidlag vore att akta som den legitima staten, den ur makt framsprungna eller den på överenskommelse grundade. Det visar sig nämligen då enligt Croce, att på det politiska planet begreppen makt och överenskommelse äro sampariga tankeled och att det ena icke kan existera utan det andra. Invändes häremot, att det i så fall

endast blir fråga om en slags »framtvungen» överenskommelse, så lyder Croces replik, att v a r j e överenskommelse är mer eller framtvungen i den bemärkelsen, att den grundar sig på »makten» (eller »tvånget») av vissa faktiska förhållanden samt så till vida alltid är »betingad». Härav följer ytterligare det, att även i den mest liberalt styrda stat liksom å andra sidan i det mest tryckande tyrannivælde finnes alltid också ett visst mått av överenskommelse, parterna emellan, och detta senare är alltid framtvunget, betingat. I motsatt fall skulle efter hans förmenande varken stat eller statsliv kunna bestå.

På jämförligt sätt visa sig även begreppen auktoritet och frihet vara sampariga och nära hoplänkade. Ty frihet kämpar visserligen med spjut och brynja mot auktoriteten men åstundar den icke desto mindre. Och auktoriteten å sin sida stäcker visserligen frihetsdriften men uppväcker och stegrar den samtidigt — helt enkelt därför att ingendera kunde finnas till utan den andra. De äro tvillingfödda av begynnelsen.

Må man emellertid höra Croce själv utveckla denna de politiska grundbegreppens dialektiska samhörighet. Härom falla hans ord så:

»Vi jubla över friheten, och rätt så. Vilket annat ord värmer i jämförlig grad människohjärtat? Intet är så laddat med krafter, undantagandes måhända ordet kärlek... Men med fog prisa vi även auktoritet, ordning, regelbundenhet, det offer individer och grupper bringa varann.» Och den dialektiska avvägningen fullföljes med dessa reflexioner: »Medan ordet frihet väcker välbehag, är ordet 'auktoritet' kylande för själen. Skulden härtill ligger uteslutande hos dem, som lovsjunga antingen makten och auktoriteten eller överenskommelsen och friheten men glömma bort, att den term, de utesluta, allaredan är inbegripen i den de ha behållit, eftersom den är dess korrelat.» Och den beprövade italienske liberalen, som satt med i den sista liberala ministären före svartskjortornas tåg mot Rom och för en kort tid inträdde i den första liberal-demokratiska ministären efter fascismens fall och Roms befrielse, får i detta sammanhang anledning att anföra ett bevingat ord av den franske reaktionären Joseph De Maistre, nämligen satsen, att det vore nödvändigt att predika auktoritetens välsignelser för folket men frihetens för furstarna. Det uttrycker i en kort formel även Croces egen uppfattning i ämnet.

*

I det system av »gagneliga handlingar», som Croces stat utgör, kräves sålunda, dialektiskt förbundna med varandra, ett visst mått av makt och ett visst mått av överenskommelse, liksom också ett visst mått av auktoritet och ett visst annat av frihet.

Hur förhåller det sig med jämlikheten? Vinner även den inpass i Benedetto Croces stat?

Då visar det sig, att den liberale tänkaren med yttersta skärpa vänder sig emot vad han betecknar som »jämlikhetsteorien». Sammanförande denna å ena sidan med demokratiens styrelseform, å andra med jakobinismens, uttalar han, att under givna historiska omständigheter den demokratiska statstanken kan vara, respektive icke vara, tänkbar och att likaledes jakobinismen kan finnas »very slightly plausible», men att jämlikhetsteorien lider av en inre motsägelse och är absurd. Den utgår från individernas inbördes likhet och tilltror sig att på denna ohållbara förutsättning grunda statslivet. Härvid förbiser den, att en sådan perfekt jämlikhet alls icke är tänkbar utan under formen av en den individuella varelsens själv tillräcklighet och förmåga av fullkomlig själv-tillfredsställelse (selv-satisfaction), varvid den ene ej frågar det bittersta efter den andre, vars »like» han dock skall vara. I själva verket skulle jämlikhetskravet, väl förverkligat, göra staten själv överflödig, enär i detta fall varje individ för sig vore en »stat» i miniatyr. Lika litet skulle något »kontrakt» vara möjligt mellan dylika av varandra helt oavhängiga individer. Det funnes intet att förhandla med varandra om, heller intet material för köpenskap, då ju *alla* ägde detsamma och då varje olikhet i innehav och färdigheter vore utplånad.

Under ett uppbåd av de fränaste argument och liknelser föres kritiken vidare, och Croce låter den frikostigt gå ut också över den gamla begreppstiraden frihet—jämlikhet—broderskap, nedärvd från revolutionen 1789. Bland annat frågar han sig, om det över huvud kan tänkas någonting mera bottendumt än en sådan »frihet» och ett sådant »broderskap», tillerkända »en rad kalla, glatta biljardbollar, alla av samma skapnad». Varje försök att förverkliga jämlikhetsdoktrinen leder också ofelbart till att likheten förtryckes och att friheten förkväves. Endast inom en anarkistisk teoris ram kunde enligt Croce frihets- och jämlikhetskraven båda tänkas tillgodosedda. Men, anmärker han samtidigt, denna senare teori, framspringande ur jämlikhetsdoktrinens eget hjärta, utgör »dotterns hämnd på modern», ironien över doktrinen själv, dess *reductio ad absurdum*.

I full överensstämmelse med denna sin kritik bestämmer han förhållandet mellan liberal och demokratisk samhällsuppfattning på följande sätt:

Liberalismen befinner sig på krigsfot med demokratien, i den mån denna genom sitt förhållande av jämlikheten, fattad på ett utvärtes och mekaniskt sätt, medvetet eller omedvetet strävar i riktning mot autoritära livsformer och mot en »statisk» Stat — eller enklare: i den mån den är genomsyrad av *socialistiska* tänkesätt. Men liberalismen *sammanfaller* med demokratien, där denna uppställer sig som svuren motståndare till *andra* former av autoritär statsstyrelse och så till vida också är »liberal» och kan bjuda en hjälpande hand som bundsförvant.

Slutligen hyllar den italienske tänkaren och politikern även den åsikten, att endast *liberala* omvälvningar bringa till stånd verkliga revolutioner. Medan autoritära regimer, en gång störtade, aldrig kunna återupprättas i samma former på grund av förändrade person- och intresseförhållanden, så förmår den liberala staten ensamt bland alla att resa sig gång på gång, med samma ungdomliga styrka.

Kanske bör man i denna hans åsikt se en reflex av de förhoppningar, varmed den alltjämt verksamme och oförskräckte åttiota-åriga tänkaren följer sitt lands inre och yttre öden efter befrielsen från fascismen. Man önskade gärna, att det också skulle förunnas denne sällsport vitale åldring att — efter det »Italia mandolizzante», det mandolinspelande Italien, som en Benito Mussolini avhånade, och efter det »Italia quadrata, militare», det kvadratiske, militärt upprustade Italien, som samme trutstore usurpator avsåg att skapa — få se framspira ett verkligt demokratiskt Italien, där frihet och auktoritet äro förenade i ett fruktbarande dialektiskt samspel.

Ske alltså! Men därför behöva ju ingalunda de av svartskjortorna så föraktade »mandolinerna» bryskt krossas mot klackjärnen. Ty vem törs påstå att just den *demokratiska* friheten skulle vara fiende till Muserna och skönheten, eller det ordnade effektiva arbetet till vilan och nöjet? Tvärtom få de här nämnda båda sista motsatsleden anses lika sampariga och lika fast »dialektiskt» hopsvetsade med varandra i den enskildes biologiska och psykiska liv som tvånget och överenskommelsen, friheten och auktoriteten måste vara det i statens.

*

Hur man nu än, som högerman, moderat eller liberal, ställer sig till Croces statsidéer, måste man obetingat skänka dem det erkännandet, att ur dem talar en vidsyntare, mognare uppfattning än den Antingen-eller-betraktelse, som halsstarrigt satsar på auktoriteten enbart eller på friheten enbart, på tvånget enbart eller på överenskommelsen enbart, på Kollektivet enbart eller på individen enbart — och över huvud trotsar på s. k. *radikallösningar* av den statliga sammanlevnadens många trassliga problem. Det har varit den »dialektiska» åskådningens styrka i alla tider, hos Hegel såväl som hos nyhegelianerna norr och söder om Alpena, att de en gång för alla insett och behjärtat idéernas såväl som behovens principiella samhörighet — och »idéer», värdiga detta namn, äro i grunden ingenting annat än behov, vilka blivit medvetna om sig själva, *förstått* sig själva — fastän dessvärre oftast också *endast* sig själva! Men, och detta är hjärtpunkten i en statslära sådan som Croces: de måste också bli medvetna om *varandra*, ömsesidigt erkänna varandra som berättigade i en avvägande Både-Och-konception.

Till en sådan djupare uppfattning, man må så kalla den »dialektisk» eller endast korrelativistisk, kan i vår egen tid ingen vara oss en bättre läro- och tuktomästare än nyhegelianen, neapolitanaren, f. d. senatorn och undervisningsministern Benedetto Croce.